

АБДУЛЛА ОРИПОВ ШЕЪРИЯТИДАГИ ТЕРАН ҲИКМАТЛАРНИНГ ЖОЗИБАСИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11126495>

Хамдамов Акрам Насриддинович

*Иқтисодиёт ва педагогика университети доценти, филология фанлари
номзоди.*

E-mail: xamdamov akram

Худайназаров Икрам Имамович

Иқтисодиёт ва педагогика университети, филология фанлари номзоди

E-mail: xudaynazarov ikram

Rezyume Бадий асар муайян миллат шахсининг миллий ўзига хослигини, унинг ҳис-туйғуларини, маънавиятини, маълум бир халқнинг анъаналарини ифодалайди. Миллий тил ва маънавият уйғунлашиши билан янги ҳаёт қайта туғилади. Абдулла Ориповнинг “Бемор ва табиб”, “Эски қудуқ” асарлари миллий тил ва халқ руҳини синтез қилиб, халқ тилининг жозибали гўзаллигини намоён этади.

Резюме Произведение искусства выражает национальную самобытность человека определенного народа, его чувства, духовность, традиции определенного народа. Новая жизнь возрождается благодаря слиянию национального языка и духовности. Произведения Абдуллы Орипова «Бемор ва табиб», «Эски қудуқ» синтезируют национальный язык и дух народа, показывают притягательную красоту народного языка.

Abstract Literature works expresses national peculiarity of defined nationality, its feelings spirituality and traditions of the nation with the unity of national Language and spirituality expresses new life in the works of A. Aripov "The Patient and the Doctor, "The Old Well" synthesizes the national language and peoples spirit and shows admirable beauty of folks language.

Kalit so'zlar: *ijodkorlik; chiziqilar; badiiylik; til; san'at; originallik; ishlar; shoir.*

Ключевые слова: *творчество; строк; художественный; язык; искусство; с воеобразие; произведения; поэт.*

Keywords: *creativity; works; line; artistic; language; originality; poet.*

Ҳар қандай инсоннинг қалби халқ закосидан, ўз халқи яратган сўз дурдоналари гўзаллиги кишининг завқ-шавққа тўладиради. Бу муаззам бахрамандлик туйғуси ижод аҳли яратган асарларда жуда аниқ кўзга ташланади.

Халқ оғзаки поэтик ижодидаги афсоналар, ривоятлар, эртаклар, кўшиқлар мазмунини ўрганиш, халқ тилидаги сермаъно иборалар, фразеологизмлар, қочиримлар, кинояларни чуқур англаш халқ шоири Абдулла Орипов шеърятининг таъсир кучи ва жозибасини оширади. Чунончи, шоирнинг “Эски қудуқ” (1987) шеъри Искандар Зулқарнайн ҳақидаги машхур ривоят мазмунига таяниб ёзилган. Ривоятда айтилишича, шахсий сартароши Искандарнинг шохи борлигини кўриб, бу сирни ичига сиғдиrolмайди. Бировга ҳам лом-мим деб оғиз очолмайди. Нима қилсин, ахир, ичидаги гапдан ёрилиб кетмаса бўлгани. Ахийри эски қудуққа бошини сукиб “Искандарнинг шохи бор!” деб қичкиради.

Шоир шеърида “ривоят” сўзини айнан қўллайди:

Ҳамма биладиган ривоят булдир:

Эмиш Искандарнинг бор экан шохи.

Уни яширолмай сартарош қурғур

Қудуққа айтибди, шудир гуноҳи.

Шу тахлит “сартарош қурғур” ичига яширган сирли изтироб, дарддан холос бўлади. Шеър қуйидаги банд билан тугайди:

Яшаб келмоқдаман ўзимга кўра,

Ўтган-кетган сирдан кўнглим эрур тўқ.

Лекин недир менга етишмас сира,

Балки етишмайди у эски қудуқ.

Шоир ўзи таъкидлаганидек, бу ҳамма биладиган доно халқнинг ўлмас бир ривоятидир. У жуда қиска бир тарзда - бор-йўғи тўрт сатр ҳажмида маҳорат билан ифода қилинган. Аммо “қисса”дан чиқариладиган “ҳисса” кейинги бандда мужассам. Лирик қаҳрамон қиёфаси қадим ривоятдаги образдан фарқ қилади. Шоир шу ўринда ривоят асосида фикр-мулоҳаза айтиш жараёнида оригинал йўл тутаяди. Лирик қаҳрамон ичи дардга, сирга тўла. Бироқ у ўз гапини бемалол айта олмайди, унга ўша сартарошдан қолган эски қудуқ лозим. Шеърнинг охириги мисрасида “балки” ёрдамчиси қўлланган. Бунда иккиланиш, эҳтимолга берилиш, эҳтиёткорлик ва энг

муҳими андишага бориш сезилади. Аслида у ичини бўшатиш учун гапириши ҳам, гапирмаслиги ҳам мумкинدير. Чунки бу лирик қаҳрамон “ҳар қандай рост ҳам дегулик эмас” (Алишер Навоий) мазмунидаги шарқона ҳикматни жуда яхши билади. Бу ўринда биз учун муҳими шоирнинг шеър маъзига ривоят моҳиятини синдиргани, ўша ривоят таъсирида оригинал бир шеър битганидир.

“Бемор ва табиб” (1987) шеърда эса бемор билан табиб ўртасида кечган савол-жавоб орқали бадиий мақсадга эришилади.

- Сочим тўқилмоқда, эй доно табиб,
Нима қилмоқ керак, чорасини айт.
- Элик йил юрибсан уни кўтариб,
Яна ҳаққинг борми? Боқ унга лоқайд.

Кейинги: *Қулоғим яхши эшитмаяпти. Юрагим санчмоқда* каби саволларга ҳам, бу табиий ҳол, эътибор бермасдан бемалол юравер деб маслаҳат беради табиб. Бемор табибнинг айтганларини тўла бажаради, яъни кечалари донг қотиб ухлайди:

Ўша кун ухлади у дориломон,
Беморни ҳаловат бағрига ютди.
Аъзолар ҳордиққа чиқмиш, йўқ гумон,
Уларнинг борлигин буткул унутди.
Бемор хурсанд эди, шод эди, хуллас,
Шифо топган эди малҳамсиз, текин...

Беташвиш яшай бошлаган бемор бутунлай соғайиб кетади. Бу мўъжизанинг сабабини сўраб келганда:

Табиб жавоб қилди: ўзингни, бўтам,
Йўқ деб ҳисобласанг-киргайсан мингга!

Табибнинг жавобида, беморнинг соғайиши тасвирида халқ оғзаки ижодига хос бадиий тасвир воситаларидан бири - муболаға санъати қўлланилган. Майда икир-чикир ташвишларни писанд қилмасдан, буюк орзу-мақсадлар билан яшаган киши юзга кириши мумкин. Иккинчидан, табиб беморга руҳан таъсир қилган, бемор руҳан тетиклашган, ўзидаги

хасталикларни йўқ деб ҳисоблаган. Муҳим бир жиҳати шуки, шеърда айтилмоқчи бўлган мазмун, фикр қаймоғи сўнгги икки мисрага жойланган. Сиртдан у жўн гапдай туюлиши мумкин. Аслида халқона поэтик тафаккурга хос хусусиятларда бири ҳам шу соддалик моҳиятига яширинган доноликдир. Мисраларга ичдан назар ташланса, кучли муболағага “ўралган” чуқур маъно мужассамлашгани аёнлашади. Ушбу мазмун аниқ асосга эга. Унинг таянч нуқтаси “ўзингни йўқ деб ҳисобласанг” жумласидир. Тирик бўла туриб йўқ бўлиш, “ўлмай туриб ўлиш”, “фано бўлиш” бу – аслида мумтоз шарқ адабиётининг етакчи мотивларидан, тасаввуфнинг устувор ғояларидан бири ҳисобланади. Кўринадики, бадий тасвирда фольклор либосидаги тасаввуфий ғоя илғари сурилади.

“Бемор ва табиб” шеъридаги лирик қаҳрамон, табиб маслаҳатчи, йўқликни ихтиёр этса, бемалол мингга кириши мумкин. Эҳтимол, шоир бу қарашни мутлақо назарда тутмагандир. Абдулла Ориповнинг жиддий шеърлари табиатида ҳам халқнинг ўткир маталгўйларига хос нимтабассум, жиддий ортида яширинган ҳикмат мужассам бўлади. Хўш, одам тирик бўла туриб, ўзини қандай қилиб йўқ деб ҳисобласин? Бунинг учун инсон вақт измидан чиқиб тутқунлигидан қутулади, демакдир. Бу нарса шеърга ҳам сўфиёна, ҳам миллий руҳ бағишлаган.

Лекин шеърдаги мумтоз ғояни дастлабки ўқишда илғаш қийин. Ҳали айтганимиздек, шеърда бу каби мумтоз, жиддий ғоядан кўра юмористик мотив, ҳазил тариқасида айтилган маъно етакчилик қилади, яъни ўзингни йўқ деб ҳисобласанг, ҳеч қандай дардга чалинмайсан, ёшинг ҳам мингга етади. Кундалик кўлланишда ўзини йўқ деб ҳисоблаш ҳақиқатдан ҳам қулгили ва бўлиши мумкин бўлмаган гап. Лекин бу ножиддий гап тагида чуқур маъно ҳам бор. Баъзан халқ таъбирларидаги жуда содда ва оддий кўринган фикр моҳиятан чуқур илдизга эга бўлади. А.Ориповнинг юқоридаги шеъри ҳам шу фазилатдан холи эмас.

Шоир ижодининг ўзига хос томонларидан яна бири шундаки, унда азалдан худди эртақлар, масаллар ва мақолларга монанд сюжетли шеърга иштиёқмандлик сезилиб туради. Инсон тақдирини, психологик кечинмаларини ифодалашда, ҳаёт ҳақиқатини кўрсатишда бу усул ғоят қўл келади:

*Юз йил яшаса ҳам бир бечора зот,
Тўймадим ҳеч, дебди, бу нечук ҳикмат.
Оҳ, қандоқ шириндир шу тахир ҳаёт,*

Оҳ, қандоқ гўзалдир шу жулдур қисмат.

Эл орасида оғиздан-оғизга ўтиб юрган эртақ, ривоят ва афсоналарда узок умр кўрса ҳам, вақти соати етиб бу ёруғ дунёдан кетишни истамай, абадий ҳаёт сувини ичиб, мангу яшашга интилган кишилар феъл-атвори кўрсатилади. Дунё молини йиққанда ҳам тўйишни билмай, яна бойликка ружу қўйган ҳукмдорлар, бойлар руҳияти тасвирланади. Шоир бундай кимсаларнинг психологиясини ёритишда орифона икки мисрага жамланган маъно орқали кутилмаган чуқур фалсафий хулосага келади: "Оҳ, қандоқ шириндир шу тахир ҳаёт, Оҳ, қандай гўзалдир шу жулдур қисмат". "Ширин" билан "тахир", "гўзал" билан "жулдур" орасида зиддият бор, шоир тазоддан фойдаланади. Айни дамда шеърда қўлланган сўзлар содда, халқона, нозик ва чуқур фалсафий мазмунга эга. Шеърятдаги фалсафийлик халқ донолигини, сайқалланган фикрлар қаймоғини шеърга сингдира билиш маҳоратидир. Зеро, халқ - доно ижодкор. Унинг тилида ва дилида нафақат ўз авлодининг, балки аجدодларнинг ҳам ҳаёт тажрибаси, донолиги, ҳикматлари жамулжам тарзда ўз аксини топган.

АДАБИЁТЛАР:

1. Борхес Х.Л. Сочинения в трех томах. Т.1. -М., 1994. -С.41
2. Краткая литературная энциклопедия. т. 5, М.,1968. - с.114.
3. Горький М. Адабиёт ҳақида. -Тошкент: 1962. -Б. 321.
4. Орипов Абдулла. Танланган асарлар. 4 жилдлик.-Тошкент, Адабиёт ва санъат нашриёти, 2001. 4-жилд. -Б.74.
5. Алишер Навоий. Фарҳод ва Ширин. -Тошкент, 1956.-Б. 690-691.

(Насрий

баён муаллифи Ғ.Ғулом).